

H. TÓTH TIBOR:
**Nyelvi változások az ezredfordulón. Meghatározó jelenségek
a nyelvi viselkedés és a nyelvhasználat területéről.**

(Budapest: Gondolat Kiadó. 2014. 92 p.)

A Pannon Egyetem Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézetének docense, H. Tóth Tibor ebben a munkájában az ezredfordulón mutatkozó legfontosabb nyelvi változásokat, valamint az e mozgások, átalakulások háttérben lévő hatóerőket mutatja be. A 2014-ben az *Vniversitas Pannonica* sorozat 26. köteteként megjelent 92 oldalnyi terjedelmű kiadvány anyaga a 2004-es országos anyanyelvi pályázat egyik díjnyertes pályaműve volt (a „*Jelentés az anyanyelvről*” kategóriában); a könyv ennek a munkának a némileg átdolgozott változata.

A szerző a kötet hét fejezetében nagyfokú problémaérzékenységgel és lényeglátással sorra veszi azokat a nyelvhasználatban megmutatkozó folyamatokat és jelenségeket – a többpártrendszer, a gazdaság, az üzleti média megjelenése, az ezekkel összefüggésben lévő kommunikáció és technika globális átalakulása, a divatjelenségek kategóriája a változó világ tükrében, valamint a diákok és fiatalok stílusában és nyelvhasználatában bekövetkező változások –, melyek az 1989-es rendszerváltozás utáni időszakból egyre erőteljesebben tapasztalhatók, és amelyek egyben potenciális veszélyt jelenthetnek az anyanyelvre, ezáltal pedig a kultúrára. A szöveget esszébetétek tagolják, melyek a médiából származó élőnyelvi példákra épülnek; ezek mindegyike érzékletesebbé teszi a kötetben bemutatott nyelvhasználati és stílusbeli változásokat. Végezetül pedig egy konkrét anyanyelv-stratégiai javaslattal ismerkedhet meg az olvasó.

A rendszerváltozást követő korszakos változásokat, melyek mind a közbeszédben, mind a normatív nyilvános beszédben egészen új folyamatokat indítottak el – írja H. Tóth Tibor –, alapvetően három döntő tényező idézte elő: a politika, az üzlet és a média megváltozása. A politika szerepe felértékelődött. Míg a korábbi időszakban a politikai élet és a közélet is viszonylag merev panelekbe rögzült, a rendszerváltást követően az egyénieskedés jegyében megszorodó véleménynyilvánítások által megszületett a nyilatkozói modor – melynek részét képezik az egyes menekülési stratégiák, valamint a semmitmondó, illetve kikerülő megfogalmazások –, a politikai élet középpontba kerülésével pedig megnőtt a jelentősége a multtagadásnak, az önigazolásnak, a történelemkiszajátításnak, valamint a közmondások és anekdoták mint hitelesítési formulák használatának. A cinikus hangnem használata is egyre erőteljesebbé vált. A rendszerváltozás magával hozta az üzleti élet, a vállalkozás szabadságát is, és e tényező szorosan összefügg a politikai élettel, a politikusok retorikájával. Különböző presztízsertékű jelenségek születtek: a hírverés, a szlogenek, a reklámok egyre erőszakosabb formái. A valóságos folyamatok és az egyes politikai-gazdasági fórumok által hangoztatott jelszavak egyre kevésbé követték egymást, ezáltal alapvető értékvesztés következett be. A médiában feltűntek a *sztárok*, sőt a *mega-* és *gigasztárok* – az elnevezés túlzott használata csökkentette e szó jelentőségét –, a

sokszor tartalom nélküli teljesítmény dicséretének fokozására pedig elterjedt a *profi* megnevezés. Sok problémát vet fel az idegenszerűség: az anglicizmusok különösen jelentős hatóerővé váltak, ezek sokszor már-már akadályozzák az üzenet érthetőségét. A média is az üzlet részévé vált. E tényezők, melyek összefüggést mutatnak a nyelvben létrejövő változási folyamatokkal, az értékvesztés és értéktorzulás révén akár egy „antikultúra” mintáinak is tekinthetők (19. p.).

Az új jelenségek, divatok a fogalmi rendszerben attitűd- és jelentésváltozásokat eredményeznek – véli a szerző –, különösképpen érintik ezek a humán jellegű kapcsolatokra vonatkozó kifejezéseinket. A határtalan túlzások használata ugrásszerűen megnőtt az üzleti életben; a jelenség lényege többek között a manipulációban, a csúsztatásban, a pragmatikai torzításban van, mindemellett semmitmondó, üres frázisai a primitivizálás és a képmutatás eszközei is egyben. A hirdetések is a végletekig áthatja ez a szemlélet: „*Mert megérdemled! Küldje azonnal! Amíg a készlet tart! Vegyen levegőt is!*” stb. (22–23. p.). A valódi értékek helyébe álértékek lépnek, ezek közül külön megemlítendő a kultúra öncélú rombolása – például „*Nulladik parancsolat: ne légy unalmas!*” (28. p.). A nyelvi divatjelenségek közül kiemelkedik többek között a durvaság, a sznobizmus, a zsargonosítás, a bizalmaskodó lekezelés, az inadekvát stílus- és regiszterhasználat – értsd: a szleng használatának elharapózása, a közlésbeli stiláris ugrás vagy a nyelvi kifejezések személytelen szerkesztése. A szabatos nyelvhasználat pusztulásához vezető jelenségek hátterében H. Tóth Tibor szerint egy közös szociálpszichológiai defektus húzódik: az emberek önzökké, törtetőkké váltak, nem törődnek egymással. A nyelvhasználati erózió egyik lényeges következménye – a szerző megfogalmazását idézve –, hogy

a verbális kultúra meggyengülésével [...] csökkennek [...] az agresszió verbális kifejezésének [...] lehetőségei [...]: ezzel [...] az agresszió tetteles formáinak területére csúszik át minden [...] indulat (40. p.).

A szerző szerint a média nyelvhasználatában jelentkező pragmatikai, üzleti és stiláris átrendeződések következtében egyre gyakoribbak az inadekvát megnyilvánulások, a pongyola élőnyelvi megfogalmazások, a normák áthágása, kihalóban van a komolyság. E változások hátterében – az üzletiesedés mellett – ott húzódik az etalon hiánya. Újfajta közlési szokások honosodnak meg – például: „*Tessék parancsolni!*” helyett „*Segíthetek?*”, a „*Járt már ön Veszprémben?*” típusú kérdésre adott „*Nem igazán!*” felelet, „*Bocsika!*” stb. (55–57. p.). A médiabeszédben is sok hibajelenség észlelhető – állapítja meg H. Tóth Tibor. A hangképzés hibái közül néhányat kiemelve: széles körben tapasztalható a pöszetség, az artikulációs tér használata szempontjából egyre inkább terjedő jelenség az előlképzettség és az ezzel összefüggésben lévő, a fejhanghoz közelítő kellemtelen nazális hangszín, a préselő ejtésmód, valamint a tisztátalan artikuláció következtében bekövetkező spirantizáció. A morfofonetikai jelenségek közül gyakran előfordul a szóhatár-átvonódás, a szótagelnyelés, valamint a magánhangzó-találkozások egybemosódása miatt fellépő redukció. A mondatfonetikai

hibák közül a hírműsorokban és a riportokban leginkább a magyartalan hangsúlyozás figyelhető meg, a grammatikai érzék elbizonytalanodásának pedig egyértelmű jele a hiperkorrekciós jelenségek számának növekedése – véli a szerző.

Az ismertetésben eddig felsorakoztatott tényezők, jelenségek – lásd többek között: inadekvátság, anglicizmusok, szlengkifejezések, szókincsszegénység, regiszterkeverés, korlátozott kódhasználat – H. Tóth Tibor szerint egyértelműen hatást gyakorolnak az ifjúság beszédmódjára is, ennek következtében pedig jól láthatóan megmutatkoznak a diákok és általában a fiatalok nyelvhasználatában. A nyelvi kifejezésmód és a kommunikatív viselkedés hagyományos szerkezete felbomlásával párhuzamosan előtérbe került a közhelyesség és a „divatmajmolás”. A szerző úgy fogalmaz: tévhit,

[...] hogy a kommunikációs eszközök és technikák gyors és gyökeres átalakulása [...] előbbre viszi a kultúrát. [...] A tömegkultúra, az igénytelen, haszonszerzésre összpontosító média és internet, a mobilkommunikáció – a gondolkodás nélküli fogyasztás érdekében – tovább folytatja a tömegesítést és a nyelvi-mentális elbutítást (71–72. p.).

Éppen ezért a jelenlegi helyzetben H. Tóth Tibor szerint – a nyelvművelés hatékonyságának növelése mellett – a nevelés területén lenne legégetőbb szükségű egy gyökeresen új személetmód és hozzáállás meghonosítása, hisz csak az iskolai nevelés ellensúlyozhatja kellőképpen a kultúraellenes hatásokat. A szerző programjavaslatában konkrétan tárgyalja az egyes intézmények, területek, közegek – államigazgatás, oktatás, média, internet, üzleti kommunikáció, könyvkiadás, ifjúság, család, civil szerveződések, a szakmai és tudományos élet, valamint a közbeszédet meghatározó foglalkozások – hatáskörébe tartozó, az anyanyelvet érintő teendőket. Ezek után – mint a legnehezebb feladatot – az üzlet és vállalkozás szférája megszelídítésének módszertani lehetőségét taglalja, majd végezetül kifejti, hogy a hagyomány és a modernizáció miként kapcsolódhat össze a magyar nyelv, és ezáltal a kultúra felvirágoztatása érdekében a jelen században.

A tanulmány következetes, világosan tagolt felépítésével, jól szerkesztett, félkövér betűtípusú lényegkiemelésével, gazdag példaanyagával segédkönyvként és gondolkodásformáló olvasmányként is szolgálhat mind az oktatásban, mind a médiában dolgozó szakemberek számára, de a téma iránt érdeklődő, laikus olvasók érdeklődésére is számot tarthat.

FERENCZI GÁBOR